

Ivana Kuhar
 Hrvatski državni arhiv
 Zagreb, Hrvatska
 ikuhar@arhiv.hr

RAT I PORATNE PRILIKE U RADU DRŽAVNOG ARHIVA U ZAGREBU I JOSIPA MATASOVIĆA (1943. – 1945.)

UDK: 930.25(497.5)“1941/1943“
 929Matasović, J.(063)
 930.25(497.5):929Matasović, J.“19“
 Pregledni rad

Prethodni broj časopisa *Fontes* 28/2022. u kojemu je objavljen prvi dio dnevnčkih zapisa ravnatelja Državnog arhiva u Zagrebu¹ Josipa Matasovića (1941. – 1958.) vođenih u razdoblju od 19. lipnja 1941. do 31. prosinca 1942. završio je pitanjem „A 1943.“² U spomenutom broju iz zapisa sačuvanih u Dnevniku 1. i Dnevniku 2. unutar njegove rukopisne ostavštine iz fonda HR-HDA-1059. Matasović Josip saznali smo detalje o stanju zgrade Arhiva na Marulićevu trgu 21, o stanju evidentiranosti i sređenosti arhivskoga gradiva i gradiva u nastajanju početkom Drugoga svjetskog rata, kao i tko su i kakvi su bili zaposlenici Arhiva koji su pokretali i sudjelovali u njegovu poslovanju. Naznačeno pitanje simbolizira neizvjesnost s kojom se ravnatelj, djelatnici i arhivska institucija 1943. počinju sve više susretati približavanjem ratnih oružanih sukoba gradu Zagrebu. Neizvjesnost je posebno naglašena odgađanjem, preinakom i suglasnošću na donošenje proračuna Državnog arhiva u Zagrebu za predmetnu godinu od nadležnog Ministarstva narodne prosvjete NDH. Financijski je proračun trebao osigurati dovoljno novčanih sredstava za nastavak funkcioniranja osnovnih djelatnosti arhiva, preuzimanje i zaštitu arhivskoga gradiva, njegovu obradbu, stručno izdavanje arhivskih izvora, plaće stalno zaposlenih i potrebnih novih djelatnika arhiva.

Potkraj 1942. godine u Državnom arhivu u Zagrebu bilo je 14 zaposlenih. To su bili arhivisti Bartol Zmajić, Josip Buturac, Zlatko Tanodi, djelatnica fotografskog laboratorija Angjela Matoničkin, vježbenik Josip Vidmar, tajnik arhiva Ivan Samaržija, manipulativni činovnici i podvornici Gabrijel Tukša, Stjepan Božičević, Konrad Antoljak, Ivan Pešut, Josip Čizmek, Feliks Dominić, računovotkinja Ružica Tomljenović i činovnica Ljerka Hudovski Zveržina. Tijekom 1943. godine pridružio im se u svojstvu arhivista pripravnika Sead Mustafa Traljić, a do

¹ Danas Hrvatski državni arhiv.

² Ivana Kuhar, „Josip Matasović: vršitelj dužnosti ravnatelja Državnog arhiva u Zagrebu (1941. – 1942.)“, *Fontes* 28 (2022): str. 24.

kraja 1945. godine i nastavnice povijesti Marija Nemeč i Katica Sužnjević. U svibnju 1945. broj se djelatnika povećao na 21, a nakon 6. kolovoza iste godine odlukom ZAVNOH-a smanjen je na 9.³ Njihov je posao organizirao i prema nadležnom Odjelu za visoko školstvo i znanstvene zavode od lipnja 1941. godine komunicirao i moderirao ravnatelj Josip Matasović.⁴

„...zastoj u poslovanju: 'podrumizirano'“⁵

Tijekom razdoblja od 1941. do 1942. ratna su se zbivanja očitovala teškoćama vezanima uz nabavu obuće, tkanine za izradbu odjeće, ogrjeva i povišene cijene prehrambenih proizvoda. Oružani su se sukobi činili geografski daleko ne računajući slučaj puškaranja na Marulićevu trgu u rujnu 1941. godine i ustaškog stražara koji je potom dežurao u veži haustora zgrade na Marulićevu trgu 5, gdje se nalazio stan kojim se koristio Državni arhiv.⁶ U prvoj polovici 1943. godine gradom su počele kružiti glasine kako će Zagreb biti bombardiran. Promišljajući unaprijed, u veljači iste godine, Matasović je tražio upute od spomenutog ministarstva o postupanju s arhivskim gradivom s obzirom na blizinu zgrade Arhiva željezničkom kolodvoru i time na potencijalnu opasnost od zračnog napada.⁷ U lipnju i srpnju 1943. godine odlukom Komisije četvorice Državnog arhiva i Nacionalne i sveučilišne knjižnice arhivsko gradivo⁸ koje se nalazilo u Kaptolskom arhivu i na I. katu zgrade spremljeno je u 120 sanduka, sneseno i odloženo u trezor i u podrumске prostorije istočnoga krila ustanove. Unutar spomenutih prostorija preventivno je iskopan kanal za odvod vode,⁹ a vanjski dvorišni prozori prostorija zaštićeni su vrećama pijeska i daskama.¹⁰ Istodobno, pristupilo se preventivnom snimanju zapisnika Hrvatskog sabora (1693. – 1831.) i Škrinje privilegija na tzv. reproautomatu.¹¹ U drugoj polovici godine Glavno ravnateljstvo za radove NDH u podrumima ispod zajedničke zgrade izgradilo je sklonište za knjižničnu građu i arhivsko gradivo. Već u rujnu 1943. godine Matasović je u ime Arhiva poslao dopis državnom tajniku navedenog ravnateljstva sa zamolbom za instaliranje ventilacije u svim dijelovima uređenoga spremišta zbog bojazni od pojavljivanja vlage.¹² U prosincu 1943.

³ Na radnim mjestima ostali su Bartol Zmajić, Josip Buturac, Adam Budisavljević, Ivan Samaržija, Anđela Matonićkin, Gabrijel Tukša, Josip Vidmar, Stjepan Božičević i Josip Matasović. HR-HDA-1059. 6. Rad u Državnom arhivu u Zagrebu, Kartični dnevnik, Dnevnički zapis od 6. kolovoza 1945.

⁴ Više o Josipu Matasoviću vidjeti u: Miroslava Despot, „Josip Matasović (Vrpolje, 18. VIII. 1892. – Zagreb, 10. II. 1952.)“, u: *Spomenica Josipa Matasovića (1982-1962)*, ur. Igor Karaman (Zagreb: Povijesno društvo Hrvatske, 1972.); Tihana Luetić, „Studentski dani Josipa Matasovića u svjetlu njegove korespondencije“, Stjepan Matković, „Josip Matasović i 'mladohrvatski' pokret“, Mato Artuković, „Politički nazori Josipa Matasovića“, u: *Josip Matasović i paradigma kulturne povijesti*, ur. Suzana Leček (Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, Hrvatski državni arhiv, Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2013).

⁵ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 26. listopada 1944.

⁶ Ivana Kuhar, „Josip Matasović“, str. 23.

⁷ HR-HDA-1059. 6., Nedatirani dnevnički zapis od veljače 1942. (kut. 34).

⁸ Izvještaj o premještanju arhivskih skupina u spremišta HDA u Zagrebu u mjesecu lipnju i srpnju 1943. donosi detaljan popis svog gradiva koje je odloženo u trezor i podrumске prostorije istočnog krila ustanove. HR-HDA-1059. 6., Spis 377/1943. od 4. listopada 1943. (kut. 34).

⁹ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 4. rujna 1943. (kut. 34).

¹⁰ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 14. rujna 1943. (kut. 34).

¹¹ HR-HDA-1059. 6., Spis 377/1943. od 4. listopada 1943. (kut. 34).

¹² HR-HDA-1059. 6., Spis 308/1943 (kut. 34).

godine u dopisu upućenu Ministarstvu narodne prosvjete NDH inzistira na provjeri vlažnosti izgrađenih sklonišnih prostora bez obzira na postavljene peći od koksa i ventilatore.¹³ Početkom siječnja 1944. godine uputio je još četiri dopisa. Prvi Upraviteljstvu NSK-a s molbom da se osiguraju električni vodovi i vodovodne cijevi u zajedničkoj zgradi na Marulićevu trgu 21 kako bi se u slučaju zračnog napada mogao zatvoriti dovod električne struje i vode.¹⁴ Drugi je dopis uputio Ministarstvu narodne prosvjete NDH s molbom da posreduje kod Glavnog ravnateljstva u vezi s radovima postavljanja polica za arhivalije u skloništu pod zajedničkom zgradom Državnog arhiva u Zagrebu i Nacionalne i sveučilišne knjižnice.¹⁵ Trećim dopisom, upućenim Upraviteljstvu Hrvatskoga državnoga geofizičkog zavoda, i četvrtim, upućenim Uredu Tvornice papira u Zagrebu, ponovno je tražio ispitivanje vlažnosti novosagrađenih skloništa u zajedničkoj zgradi Državnog arhiva i Nacionalne i sveučilišne knjižnice na Marulićevu trgu 21 zbog štetnog utjecaja vlage na papirnatu građivo.¹⁶ Na tragu osiguravanja što boljih uvjeta zaštite sklonjenoga arhivskoga građiva u siječnju 1944. godine Arhiv Odboru za snimanje važnih grafičkih poviestnih spomenika upućuje prijedlog za zaštitno snimanje isprava, spisa i protokola Arhiva i Kaptolskog arhiva na reproautomatu u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu¹⁷, čemu se pristupilo i u različitim vremenskim intervalima radilo tijekom cijele 1944. godine.

„Tjeskoba duševna, nesigurnost osobna“¹⁸

Priprema i zaštita arhivskoga građiva provedeni su u pravome trenutku, jer već potkraj 1943. godine oružani sukobi počinju utjecati na grad preletom savezničkoga zrakoplovstva u smjeru juga.¹⁹ U veljači 1944. godine dolazi do prvog žestokog zračnog napada, kada savezničko zrakoplovstvo napada željezničku prugu, borongajski aerodrom, Opatovinu, Središnji ured zdravstvenog osiguranja u Mihanovićevoj ulici, hotel Esplanade, sjemenište na Šalati i tvornicu ulja. Dvije bombe padaju i u Botanički vrt. Glavni cilj napada bila je prometna infrastruktura, odnosno željeznička pruga.²⁰ Zračni saveznički preleti nastavit će se tijekom cijele 1944. i u prvoj polovici 1945. godine u intervalima od jednog do tri dana, ovisno o meteorološkim prilikama. Savezničko će zrakoplovstvo u tom razdoblju napasti područje grada Zagreba i bliže okolice dvadeset jedan put, dok će širu okolicu Zagreba napasti četrdeset puta.²¹ Tijekom napada izve-

¹³ HR-HDA-1059. 6., Spis T. 25/1943 (kut. 34).

¹⁴ HR-HDA-1059. 6., Spis T. 13/1944 (kut. 34).

¹⁵ HR-HDA-1059. 6., Spis T. 12/1944. (kut. 34).

¹⁶ HR-HDA-1059. 6., Spis T. 2 / 1944; Spis T. 3/1944 (kut. 34).

¹⁷ HR-HDA-1059. 6., Spis 22/1944 od 17. I. 1944. (kut. 34).

¹⁸ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 3. listopada 1944. (kut. 34).

¹⁹ Josip Horvat u svom dnevničkom zapisu od 2. studenoga 1943. slikovito opisuje prelet aviona i oblačice protuavionske paljbe. Josip Horvat, *Preživjeti u Zagrebu: dnevnik 1943 – 1945.* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989.), str. 7.

²⁰ O svemu detaljno izvješćuje Josip Horvat u svojim dnevničkim zapisima od 22. veljače 1944. Horvat, *Preživjeti u Zagrebu*, str. 63 – 62. J. Matasović se na ovaj događaj usputno osvrće u dnevničkom zapisu istoga datuma i zaključuje rečenicom „Dakle je počelo.“, HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 22. veljače 1943. (kut. 34).

²¹ U 1944. grad Zagreb bit će bombardiran deset puta, a 1945. jedanaest puta. Marica Karakaš Obradov, *Angloamerička bombardiranja Hrvatske u Drugom svjetskom ratu. Saveznički zračni napadi na Hrvatsku 1943. - 1945.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2008.), str. 223.

denih u ožujku, travnju i svibnju 1944. ponovno je bombardiran borongajski aerodrom, stradala je željezničarska kolonija kod Maksimira, kao i Prečko, Lučko i Velika Gorica.²² U lipnju, u trima valovima bombardiranja, stradalo je područje Žitanjaka, Retkovca i Čulinca, u srpnju je na isti način ponovno stradalo područje Čulinca, borongajski aerodrom, teretni kolodvor, Sveta Klara i selo Otok. Ciljevi savezničkog bombardiranja u listopadu i studenome 1944. ponovno su bili borongajski aerodrom i teretni kolodvor, Resnička Trnava, Dubrava i Štefanovačke ceste, te novi i stari željeznički savski most, dok je područje središta Zagreba pogođeno bombama u Nodilovoj i Vrbanićevoj ulici.

Slika 2. Zagrebački tramvaj stradao u bombardiranju 1944. HR-HDA-1561. Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH.

²² Josip Horvat detaljno piše o spomenutim napadima. Dana 12. travnja 1944. napadnut je borongajski aerodrom, stradala je maksimirski željezničarska kolonija, u Tratinskoj je pala bomba, u Palmotičevoj 56 pala je protuavionska granata, dok su na Maksimirskoj cesti i u Zvonimirovoj ulici zaostale neeksplozirane bombe. Dana 24. svibnja bombardiran je vodovod i razorena pruga „Samoborca“. Četiri dana poslije, 28. svibnja, izvedeni su avionski napadi na Lučko i Veliku Goricu, 29. svibnja na Prečko, a 30. svibnja 1944. ponovno je bombardiran borongajski aerodrom s maksimirskom radničkom kolonijom. Horvat, *Preživjeti u Zagrebu*, str. 91, 108 -111. Matasović izvještava o tim događajima, međutim, ne navodi ih imenom i toliko detaljno, već se prvo osvrne na dnevne arhivske događaje, pa na kraju predmetnih kartica sve svede pod „uzbunu“ i njeno trajanje i vlastito opažanje o naučenom strahu i boravku u skloništu. HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 12. travnja 1943., 24. svibnja 1943., 28. svibnja 1943., 31. svibnja 1943. (kut. 34).

Slika 3. Neidentificirana zgrada u Zagrebu stradala u bombardiranjima 1944. HR-HDA-1561. Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH.

Tijekom 1945. glavni ciljevi bombardiranja postaju prometnice kojima se kreće njemačka vojska i mjesta za koja se pouzdano zna da u njima boravi vojska. Tako u razdoblju od 14. siječnja do 2. travnja 1945. savezničko zrakoplovstvo bombardira područja Borongaja, Savske ceste, naselja Podbrežja i Kajzerice, Vrapča, Črnomerca, Kustošije, Španskog, Trešnjevke i Ferenšćice, dok u središtu Zagreba stradavaju Medveščak, Kaptol, Vodnikova, Ilica i Zagrebački zbor te Miramarska, Paromlinska, Trumbićeva (danas Dalmatinska), Samostanska (danas Varšavska), Gundulićeva, Maksimirska, Šulekova, Žigorićeva, Sermageova i Ulica Ivana Trnskoga.²³ Građani Zagreba pravodobno su upozoravani na dolazak savezničkih aviona preduzibunom i paljenjem ulične rasvjete, dok bi uzbuna koja bi uslijedila bila signalizirana zvučnim signalom za

²³ Karakaš Obradov, *Angloamerička bombardiranja Hrvatske u Drugom svjetskom ratu*, str. 206 – 214.

uzbunu kakav i danas poznajemo. Zagrepčani su se tijekom jedne i pol godine „senzibilizirali“ na zvuk avionskog motora, a kadšto bi čak zakašnjelo reagirali na preduzbunu ili zračnu uzbunu. Pokatkad bi ona bila prekasno oglašena, no odahnuli bi kada bi zrakoplovi samo prolazili kroz zračni prostor iznad grada Zagreba na putu za drugu destinaciju.

„Arhivari i smetlari u 7 ¼ druga gospoda ab 8 ½ 10 ½“²⁴

Bez obzira na ratne okolnosti, djelatnici Državnog arhiva redovito su svakodnevno dolazili na posao i izvršavali vlastite radne obveze od ponedjeljka do subote u zadanome radnom vremenu od 8:00 do 14:00 sati.²⁵ Ravnatelj je i dalje inzistirao na točnosti i nastavio je bilježiti zaposlenike koji su kasnili, te je u veljači 1943. godine poslao i okružnicu o potrebi točnoga dolaska na službenu dužnost.²⁶ Posao se tijekom cijeloga razdoblja 1943. – 1945. godine odvijao u istočnome krilu zgrade na Marulićevu trgu 21 i u dislociranom spremištu u Medvedgradskoj 2 na Gornjem gradu. Prostor stana na Marulićevu trgu 5 u rujnu 1943. godine prenamijenjen je za potrebe podvornika Gabrijela Tukše i njegove obitelji.²⁷ Natrag su u zgradu Arhiva premještene drvene police na kojima su bile smještene Zbirka novina, arhivska specijalizirana Knjižnica i brojevi „Vjesnika“. U veljači 1944. godine drugi dio toga stana prenamijenjen je u predavaonicu za potrebe održavanja nastave seminara povijesti kulture Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.²⁸

„Kako je nevidljiv, nezapažen i nepriznat naš arhivski rad. Sve za druge“²⁹

Sredinom 1941. godine Josip Matasović je utvrdio da nedostaju temeljne arhivske evidencije. Izradbom provizornog imovnika arhiva 1943. godine, kartičnog kataloga i imenika uredskog arhiva, kao i popisa akvizicija i depozita 1944. godine taj je nedostatak anuliran. Slijedom obavljenog posla pristupa se izradbi Općeg inventara arhiva. Na taj je način olakšano pretraživanje postojećega arhivskog gradiva u arhivu čija je obradba u spomenutome razdoblju nastavljena. Sređuje se gradivo fondova Cameralia, Banskog vijeća i Militaria, kao i spisi Zemaljske vlade. Zatim gradivo Zemljorasteretnog povjerenstva i spisi Brodske regimente. Sređena je zbirka novina i časopisa i nastavljen rad na bibliografiji novinstva, kao i na inventaru arhivske Knjižnice. Nakon prestanka ratne opasnosti, u drugoj polovici 1945. godine, radi se na čišćenju podrumskih i spremišnih prostorija arhiva na I. katu zgrade na Marulićevu trgu 21, te se pristupa po-

²⁴ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 29. listopada 1943.

²⁵ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 1. ožujka 1945. (kut. 34). U razdoblju 1943. – 1944. radno vrijeme je mijenjano. U drugoj polovici rujna 1943. radilo se od ponedjeljka do subote od 7:30 do 13:00 sati. U ožujku 1944. ponovno je uvedeno dvokratno radno vrijeme. U studenome iste godine vraćeno je na jednokratno u trajanju od 7:30 do 13:30, a u prosincu je bilo promijenjeno od 8:30 do 14:00 sati. HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 11. rujna 1943., spis T 8/1944 od 8. ožujka 1944., Dnevnički zapis od 31. ožujka 1944., Dnevnički zapis od 22. studenoga 1944., Dnevnički zapis od 13. prosinca 1944. (kut. 34).

²⁶ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 11. veljače 1943. (kut. 34).

²⁷ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 17. rujna 1943. (kut. 34).

²⁸ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 10. veljače 1943. (kut. 34).

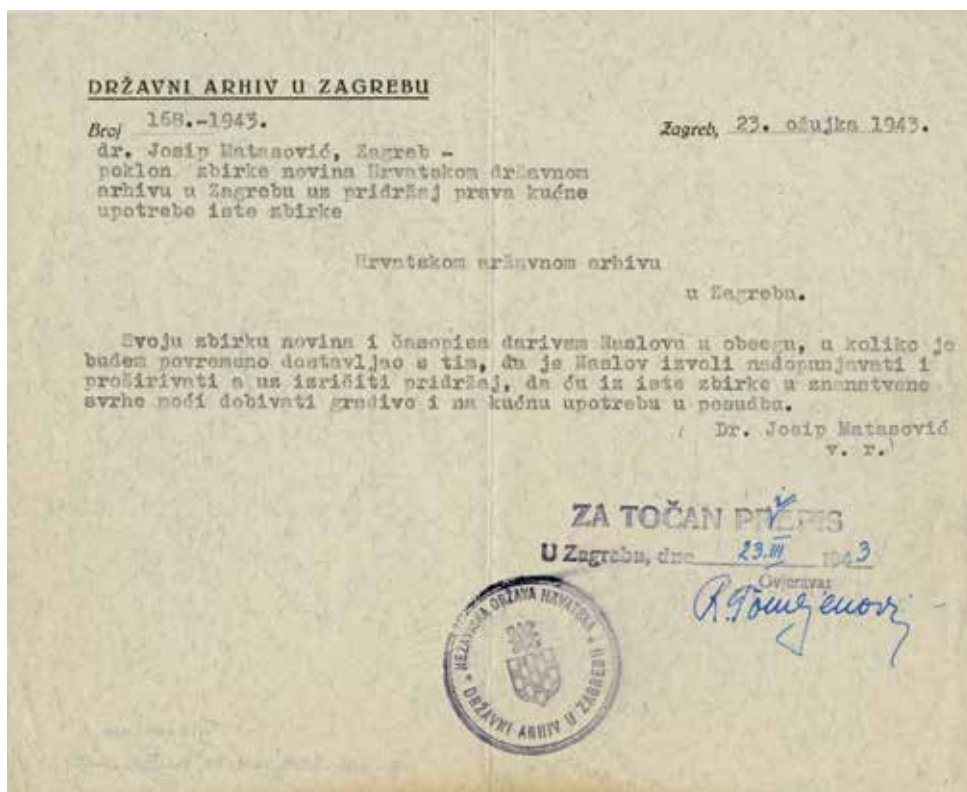
²⁹ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 9. prosinca 1945. (kut. 34).

vratu arhivskoga gradiva iz podrumskih prostorija u spremišta koja su izvorno namijenjena za njihovu pohranu. Pritom je prekartonirano gradivo zagrebačkih gradskih zapisnika i izrađeni su popisi fonda Drašković i županijskih registara.

Slika 4. Fotografija podvornika i manipulativnog osoblja Arhiva: Feliks Dominić, Gjuro Mirić, Stjepan Božičević, Konrad Antoljak. HR-HDA-511. Hrvatski državni arhiv, Nedatirana fotografija iz 1941. godine.

Postojeći arhivski fondovi i zbirke tijekom razdoblja 1943. – 1945. godine obogaćivani su novim gradivom zahvaljujući i dalje aktivnoj akvizicijskoj politici Arhiva. Tijekom 1943. godine Arhiv je preuzeo nekoliko depozita. Od Dragutina Kniewalda preuzeta je zbirka mikrofilmova gradiva koje se odnosi na hrvatske zemlje, a nalazi se u budimpeštanskom arhivu. U pohranu su dali vlastito obiteljsko gradivo grof Ottenfels, prijatelj Emilija Laszowskog, Valčić, obitelj Pisačić – Šošarić i vijećnik Banskog stola Pušić. U ožujku 1943. godine i ravnatelj Arhiva Josip Matasović predaje u pohranu vlastitu Zbirku novina i obiteljske spise. Otkupljene su knjige Vuka Simića, osobna ostavština Antuna Cuvaja, te arhivalije Milana Šenoe. Arhivu je na otkup ponuđena i bibliografija i kartoteka Franje Bučara. Početkom 1945. godine otkupljena je zbirka autografa Velimira Deželića, te je pohranjeno gradivo obitelji Hrabovski. Osim navedenoga privatnoga arhivskoga gradiva, Arhiv je preuzeo javno gradivo nastalo radom prednika Ministarstva unutarnjih poslova i arhivsko gradivo Zemaljske vlade.

Slika 5. Josip Matasović poklanja vlastitu zbirku novina Državnom arhivu u Zagrebu. HR-HDA-1059. Matasović Josip, 6. Rad u Državnom arhivu u Zagrebu, Kartični dnevnik.

„Ondulirani mladići, djevojke u muškim hlačama gladni službenici, debeli (siti) obrtnici; na ulici mnogo neurotičkih fizionomija“³⁰

Cjelokupan opisani posao obavili su arhivisti uz pomoć arhivskih podvornika i manipulativnih činovnika. Brzinu i mogućnosti preuzimanja gradiva i njihove obradbe diktirale su ratne okolnosti, jer je svaki od njih mogao biti pozvan na služenje u vojsci, što se doista i dogodilo podvornicima Konradu Antoljaku, Stjepanu Božičeviću, Feliksu Dominiću i Josipu Čizmeku. Njihovi su poslovi preraspodijeljeni preostalim djelatnicima, pa se ubrzo pokazala potreba za zapošljavanjem dodatne radne snage. Međutim, na tržištu rada nedostajalo je fizički sposobne muške radne snage. Zato je u ljetnim razdobljima, kako bi se neznatnim učinio manjak u obavljanju manipulativnih poslova, nastavljena praksa primanja u privremenu službu zagrebačkih gimnazijskih i srednjoškolskih profesorica povijesti na popisivanje arhivskih pomoćnih evidencija i arhivskoga gradiva.

³⁰ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 10. rujna 1943. (kut. 34).

Slika 6. Fotografija Konrada Antoljaka, HR-HDA-511. Hrvatski državni arhiv, Dosjei zaposlenika.

Slika 7. Fotografija Stjepana Božičevića, HR-HDA-511. Hrvatski državni arhiv, Dosjei zaposlenika.

Spomenuti su podvornici preživjeli ratišta. Konrad Antoljak dolazio je u vremenskim intervalima na posao tijekom 1944. godine, a u ljeto 1945. godine nastavio je raditi u Državnom arhivu u Zagrebu.³¹ Stjepan Božičević vratio se 1943. godine, nastavio je s redovnim poslom u Arhivu istodobno popunjavajući obiteljski proračun poslom biljetera u kazalištu.³² Feliks Dominić, umjesto za vojsku, početkom 1943. godine bio je predviđen za odlazak na rad u Njemačku, međutim, u ožujku iste godine otišao je u vojnu službu. Vratio se iz vojne službe u prosincu 1943. godine dolaskom iz partizanskog zarobljeništva. Početkom 1944. godine nastavio je raditi u Arhivu, te je u drugoj polovici iste godine počeo obavljati honorarne zidarske poslove (koje će obavljati i u drugoj polovici 1945. godine).³³ Josip Čižmek vratio se sa služenja vojne obveze u svibnju 1943. godine, no ponovno se morao odazvati tri mjeseca poslije, a vojnu je službu nastavio do kraja rata. Nakon svibnja 1945. godine odlukom ZAVNOH-a otpušten je iz arhivske službe i pokušao je na isti posao aplicirati molbom u kolovozu 1948. godine.³⁴

³¹ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapisi od 28. siječnja 1943., 2. ožujka 1943., 20. travnja 1943., 1. kolovoza 1943., 1. svibnja 1943., 1. prosinca 1943., 1. svibnja 1944., 16. studenoga 1944., 4. prosinca 1944., 19. lipnja 1945 (kut. 34).

³² HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapisi od 23. veljače 1943., 24. rujna 1943., 27. rujna 1943., 14. prosinca 1944., 27. prosinca 1944. (kut. 34).

³³ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapisi od 13. ožujka 1943., 22. ožujka 1943., 1. prosinca 1943., 2. prosinca 1943., 14. siječnja 1944., 3. veljače 1944., 14. ožujka 1944., 2. lipnja 1944., 3. srpnja 1944., 25. kolovoza 1944., 13. ožujka 1945., 29. ožujka 1945., 10. studenoga 1945. (kut. 34).

³⁴ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapisi od 4. siječnja 1943., 1. svibnja 1943., 7. svibnja 1943., 31. svibnja 1943., 23. srpnja 1943., 5. kolovoza 1943., 16. rujna 1943., 3. studenoga 1943., 11. kolovoza 1944., 13. rujna 1944., 26. svibnja 1945., 13. kolovoza 1945. (kut. 34).

Slika 8. Fotografija Đure Mirića. HR-HDA-511. Slika 9. Fotografija Feliksa Dominića. HR-HDA-511. Hrvatski državni arhiv, Dosjei zaposlenika.

Manipulativni činovnik Gjuro (Đuro) Mirić radio je u kontinuitetu u Državnom arhivu u Zagrebu tijekom razdoblja od 1941. do 1945. godine. Josip Matasović nije bio pretjerano zadovoljan obavljenim poslovima njegova mlađeg kolege Ivana Pešuta pa stoga o njemu mnogo ne donosi u vlastitim dnevničkim zapisima. Zato je pun hvale za vježbenika Josipa Vidmara koji je radio na svim zahtjevnijim poslovima obradbe, sređivanja i izlučivanja arhivskoga gradiva, popisivanja temeljnih arhivskih evidencija i preventivnom snimanju sklonjenoga gradiva u podrumskim spremištima. Za Vidmara se pričalo kako je predviđen za služenje mornarice, međutim, uredno je radio u Arhivu od 1943. do 1945. godine. Početkom 1945. godine oženio se kćeri podvornika Gabrijela Tukše i uselio se k njemu u arhivski stan na Marulićevu trgu 5.³⁵

„I s takvim personalom pod jednim krovom“³⁶

U rujnu 1941. godine zbog nametnutog zaposlenika Gabrijela Tukše Josip Matasović je došao u sukob s tadašnjim pročelnikom Odjela za visoko školstvo i znanstvene zavode Ministarstva narodne prosvjete NDH Božidarom Murgićem.³⁷ Isti princip postizanja vlastitih ciljeva Tukša je nastavio prakticirati i nakon zapošljavanja u Arhivu 1942. godine. Naime, namjerio se na dobivanje stambenog prostora od poslodavca i pronašao je „vezu“ u Gradskom poglavarstvu

³⁵ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapisi od 12. kolovoza 1943., 16. - 17. kolovoza 1943., 20. kolovoza 1943., 4. rujna 1943., 20. rujna 1943., 29. rujna 1943., 2. studenoga 1943., 8. – 10. studenoga 1943., 15. – 19. studenoga 1943., 15. travnja 1944., 21. lipnja 1944., 4. srpnja 1944., 21. srpnja 1944., 23. - 24. kolovoza 1944., 26. listopada 1944., 3. - 4. siječnja 1945., 15. prosinca 1945. (kut. 34).

³⁶ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 16. listopada 1943.

³⁷ Rastali su se Murgićevom rečenicom upućenom Matasoviću „Prestala ljubav izmed nas!“, HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 29. rujna 1941. (kut. 34).

koja mu je omogućila korištenje arhivskim stanom na Marulićevu trgu 5 unatoč svim nemoćnostima. Radio je u Arhivu u kontinuitetu u razdoblju 1943. do 1945. godine. Oprošten je vojne službe u prosincu 1944. godine te je nastavio raditi u Arhivu i u drugoj polovici 1945. godine postavši član zajedničkoga sindikalnog odbora Arhiva i Sveučilišne knjižnice potkraj godine.³⁸

Slika 10. Fotografija djelatnika Arhiva 1941.: Vjera Bojničić, Zlatko Tanodi, Josip Nagy, Dragutin Škaberna, Ivan Samaržija, Bartol Zmajčić, Josip Buturac.

Koliko mu nije bilo drago zapošljavanje prethodno navedenog zaposlenika, toliko se Josip Matasović trudio zaposliti Adama Budisavljevića, suca Kotarskog suda u Čazmi želeći njegovim zapošljavanjem postići osnivanje organizacijske jedinice unutar Arhiva koja bi se bavila nadzorom nad gradivom u nastajnju kod stvaratelja. Budisavljević je u srpnju 1943. godine imenovan djelatnikom Arhiva, no u kolovozu 1944. godine zbog nedostatnih financijskih sredstava za svakodnevne životne potrebe u Zagrebu zatražio je premještanje natrag u resor Ministarstva pravosuđa kao tajnik pri Banskome stolu.³⁹

³⁸ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapisi od 17. rujna 1943., 18. prosinca 1944., 10. – 11. prosinca 1945., 15. prosinca 1945., 24. prosinca 1945., 27. prosinca 1945. (kut. 34).

³⁹ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapisi od 14. srpnja 1943., 20. srpnja 1943., 9. rujna 1943., 13. studenoga 1943., 4. kolovoza 1944. (kut. 34).

Gotovo u isto vrijeme s Budisavljevićem zaposlen je u Arhiv student povijesti Seid Mustafa Traljić potkraj 1943. godine. On je sređivao spise iz 50-ih i 60-ih godina 19. st. te radio na kartoteci arhivske tiskane građe. U svibnju 1945. godine otpušten je iz službe, no do kraja iste godine nastavio je dolaziti i raditi u Arhivu kao volonter.⁴⁰

Unutar već spomenutog „kontingenta“ srednjoškolskih profesorica koje su ljeti dolazile raditi u Arhiv istaknula se i uspjela zadržati Marija Nemeč. Ona je primljena na rad u Arhiv u travnju 1944. godine, te je radila na popisu novina i kartoteci arhivske tiskane građe.⁴¹ Društvo joj je pravila profesorica Katica Sužnjević primljena u sličnim okolnostima. Radila je na prijepisu spisa vojne granice iz fonda Militaria u intervalima tijekom 1944. i 1945. godine, a Josip Matasović zatražio je u kolovozu 1945. godine njezino stalno imenovanje.⁴²

„...u Arh.[ivu] rastavljeni, svećenici, etc. etc. Zm.[ajić], vježbenici Samo ne fanatični arhivariusi...“⁴³

U lipnju 1941. godine, kada je počeo obavljati dužnost ravnatelja u Arhivu, Matasović je, kao stručnu radnu snagu, zatekao Bartola Zmajića i Josipa Buturca. Prvi je u Arhiv došao 1937. godine, no nakon stečenoga prvotnog, pripravnickog, iskustva nije polagao stručni ispit. To se pitanje intenzivno počelo postavljati tijekom 1942. i 1943. godine, a sredinom 1943. godine bilo je riješeno njegovim položenim stručnim ispitom. Zbog svoje srdačnosti i neposrednosti bio je mnogo pristupačniji povjesničarima laicima i amaterskim istraživačima koji su mu lakše prilazili s upitima vezanima uz vlastite interese. Matasović bi zbog te činjenice često znao zapisati da je Zmajićeva „oficina“ otvorena. Nonšalantno se odnosio prema zadanom radnom vremenu i ujutro je često znao biti prozivan i zapisan zbog kašnjenja. Isti je odnos imao je i spram dopuštene radne stanke za odmor koju bi znao iskoristiti i po nekoliko puta dnevno. Također se nije libio razgovarati kada bi mu se razgovaralo. Nonšalantno se odnosio i prema poslu. Gradivo koje bi mu bilo dodijeljeno na sređivanje često je znao ostavljati nepospremljeno na vlastitu radnom stolu ili u nezaključanoj ladici istoga radnoga stola. Većinu zadanih poslova nije završavao, pa mu je Matasović, u želji da pobudi njegovu znatiželju i radnu motivaciju počeo tražiti arhivsko gradivo koje bi ga moglo zanimati. Nakon nekoliko pokušaja ta se znatiželja i motivacija zaustavila na heraldici i sfragistici. Njegova se znatiželja očitovala i u negativnom smislu jer je prisluskiavao Matasovićeve razgovore i pregledavao dokumentaciju zatečenu na njegovu stolu. Ostao je u dobrim odnosima s Emilijem Laszowskim nakon njegova odlaska u mirovinu često mu pomažući u istraživanju gradiva ili u dostavi različitih informacija. Stoga nije začudilo kada se 1944. godine počeo pripremati za ulazak u Družbu „Braća Hrvatskog Zmaja“.

⁴⁰ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapisi od 8. listopada 1943., 29. listopada 1943., 6. studenoga 1943., 9. studenoga 1943., 17. studenoga 1943., 1. prosinca 1943., 18. prosinca 1943., 20. siječnja 1944., 8. studenoga 1945. (kut. 34).

⁴¹ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapisi od 4. travnja 1944., 15. travnja 1944., 22. srpnja 1944., 1. – 6. kolovoza 1944., 28. studenoga 1944., 21. prosinca 1944., 26. travnja 1945., 10. srpnja 1945. (kut. 34).

⁴² HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapisi od 19. kolovoza 1943., 29. kolovoza 1943., 13. rujna 1943., 20. rujna 1943., 18. listopada 1943., 10. studenoga 1943., 9. studenoga 1943., 19. studenoga 1943., 30. lipnja 1944., 4. listopada 1944., 26. listopada 1944., 28. studenoga 1944., 4. – 5. prosinca 1944., 20. prosinca 1944., 9. lipnja 1945., 10. srpnja 1945., 24. kolovoza 1945. (kut. 34).

⁴³ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 4. veljače 1944. (kut. 34).

Također, nonšalantno se odnosio i prema ratnim okolnostima. Nije išao u vojsku i redovito je dolazio raditi u Arhiv tijekom razdoblja 1943. – 1945. godine. Nakon jačih zračnih napada i oružanih sukoba znao bi biti razgovorljiviji nego inače ili povučen dok je tiho promatrao kroz prozor. U materijalnom smislu nije odavao dojam da je u problemu. Normalno je što stručno, što hobistički uspijeva nabavljati knjige. Redovito se svakodnevno hranio naočigled vlastitih kolega i nije komentirao probleme pri nabavi ogrjeva za grijanje.

Slika 11. Fotografija Bartola Zmajića. HR-HDA-1443. Zbirka fotografskih portreta 19. i 20. stoljeća.

Kolegijalno se u arhivu sa svima dobro slagao, a posebno s kolegicama Ljerkom Hudovski Zveržinom, Ružicom Tomljanović i Anđelom Matoničkin. Ljerka Hudovski Zveržina zaposlila se u Arhivu netom nakon dolaska Josipa Matasovića. On joj je čak pisao preporuku za primanje u službu. U ljeto 1941. godine došla je u Arhiv kao samohrana rastavljena majka jednoga djeteta i počela raditi na radnom mjestu činovnice. Sjedila je u uredu ispred ravnateljskog i često je bila sumnjičena za prisluškivanje i dojavljivanje informacija Josipu Nagyju, bivšem djelatniku Državnog arhiva u Zagrebu, kojega je Josip Matasović redovito vidio kao pretendenta na vlastitu ravnateljsku poziciju. Bila je srdačne i otvorene naravi, sklona društvenim promjenama koje ulogu žene nisu više vezivale uz kuću i domaćinstvo.⁴⁴ S kolegicama Tomljenović i Matoničkin

⁴⁴ Josip Matasović nije odobravao taj, drukčiji način ponašanja i ophođenja žena, jer je bio odgojen u svijetu u kojem su rodne uloge bile jasne i njihov poredak poštovan te izjednačivanje muškaraca i žena nije vidio kao jednakost, nego kao žensku dominaciju. Tihana Petrović Leš, Suzana Leček „Tema žene u Matasovićevim istraživanjima“, u: *Josip Matasović i paradigma kulturne povijesti*, str. 318, 338.

djelila je interese prema korištenju ruža za usne i pudera za lice, kao i oblačenju svilenih čarapa, bojenju nokata na rukama i pušenju što je Matasovića potaknulo na izdavanje okružnice kojom se zabranjuje upotreba svih spomenutih artikala u arhivskim uredima.⁴⁵ Potkraj 1943. godine bez konzultacija s ravnateljem, a opet posredovanjem Josipa Nagyja, pokušala je ishoditi vlastito promaknuće u viši činovnički razred potajnim uvrštavanjem u već gotov proračun Arhiva za navedenu godinu. Kod Matasovića je izazvala burne reakcije izražene isticanjem njezina završenog stručnog obrazovanja, domaćinske škole (njem. *Kochschule*). Promaknuće nije dobila, no nastavila je na njemu aktivno raditi, te je tijekom 1944. godine polagala stručni ispit, ali ne pri regularnoj komisiji za arhivske djelatnike. Iste se godine službeno uspjela razvesti od prvoga supruga i nedugo potom preudati za inženjera prezimena Zveržina, zbog kojega je promijenila vjeru. Bez obzira na bračni status, nastavila je opirati se točnom dolasku na posao dijeleći taj revolt s ostalim dvjema kolegicama. U tim nastojanjima Anđela Matoničkin čak ju je i nadmašila.

Anđela Matoničkin zaposlena je u Arhivu 1942. godine kao jedina djelatnica arhivskog Fotolaboratorija u osnivačkim povojima. Trebala je biti prva od mnogih koje će uspješno formirati novu arhivsku organizacijsku jedinicu s produktivnom djelatnošću. Međutim, Arhiv je u startu imao probleme s nabavom osnovne fotografske opreme, pa je Josip Matasović za potrebe rada laboratorija posudio vlastit fotografski aparat, *Leicu*. Sama Anđela Matoničkin, primljena na poticaj Dragutina Kniewalda i na preporuku tete Ane Malančec, djelatnice fotografskog laboratorija Nacionalne i sveučilišne knjižnice, nije bila oduševljena radnom sredinom i strogom radnom etikom. Nakon prvotnih Matasovićevih propitivanja o rezultatima vlastita rada i inzistiranju na svakodnevnom izvještajima o radu putem dnevnika rada, počela je redovito izostajati, a zatim i pobolijevati u tolikoj mjeri da joj je sam pročelnik Murgić branio korištenje godišnjim odmorom.⁴⁶ Praksu započetu tijekom 1943. godine nastavila je provoditi i tijekom 1944. i 1945. godine, a u ljeto 1945. godine, dolaskom nove političke vlasti, osvanula kao nezamjenjiv dio novoosnovane zajedničke sindikalne podružnice Arhiva i Nacionalne i sveučilišne knjižnice. U najtežim ratnim uvjetima, kada je Arhivu bila potrebna funkcionalna fotografska služba radi provedbe što bržega i efikasnijega zaštitnoga snimanja gradiva, ideja o Fotolaboratoriju kao arhivskoj organizacijskoj jedinici potpuno je podbacila. Gradivo se, često uz novčanu naplatu, snimalo u Fotolaboratoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a pomoć pri odrađivanju toga posla nije pružila za to određena službenica, nego arhivski podvornici i manipulanti.

⁴⁵ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 1. kolovoza 1944. (kut. 34).

⁴⁶ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapisi od 10. ožujka 1943., 4. listopada 1943. (kut. 34).

Slika 12. Fotografija Ružice Tomljenović, Vjere Bojničić, Bartola Zmajića i Ljerke Hudovski Zveržine ispred ulaza u HDA. HR-HDA-511. Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-511. Hrvatski državni arhiv, Nedatirana fotografija iz 1944. godine.

Treća arhivska djelatnica, Ružica Tomljenović, primljena je u službu u kolovozu 1941. godine kao računarski vježbenik. Zahvaljujući promjenama u arhivskoj kadrovskoj slagalici ostala je jedina djelatnica stručna u obavljanju računovodstvenih poslova. Poziciju je dodatno ojačala

položenim stručnim ispitom za upravno i tehničko osoblje Hrvatskoga sveučilišta pri Rektoratu Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu 1944. godine. Kao karakterno povučenoj osobi godila joj je pažnja preostale dvije kolegice, pa je Matasović često njihovo zajedničko jutarnje zakašnjanje znao okarakterizirati kao loš utjecaj na nju kao najmlađu. Političke i društvene promjene koje je donio kraj rata u ljeto 1945. godine Ružici Tomljenović i Ljerki Hudovski Zveržini nisu osigurale nastavak rada u Državnom arhivu u Zagrebu.

Četvrti u spomenutom društvu bio je svećenik Josip Buturac, jedan od „starosjedilaca“ koji je arhivsku karijeru započeo 1939. godine. Status „najstarijeg“ stručnjaka redovito ga je dovodio u poziciju glavnoga Matasovićeve savjetnika i konzultanta u poslovima obradbe i sređivanja arhivskoga gradiva, njegova preuzimanja i izlučivanja, te nadzora nad radom pismohrana. Pomagao mu je pri planiranju poslova, služio kao mentor novoprimitljenim djelatnicima u poučavanju svih arhivskih poslova od teorije pomoćnih povijesnih znanosti do prakse snalaženja i rada u spremištima. U razdoblju od 1943. do 1945. godine uspješno je izradio doktorski rad s temom o Katoličkoj Crkvi u Slavoniji u vrijeme turske vladavine te postao doktor znanosti. Uz arhivski posao, usporedno je predavao crkvenu povijest na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu.⁴⁷

Slika 13. Fotografija Ružice Tomljenović. HR-HDA-511. Hrvatski državni arhiv, Dosjei zaposlenika.

Slika 14. Fotografija Josipa Buturca. HR-HDA-511. Hrvatski državni arhiv, Dosjei zaposlenika.

Slika 15. Fotografija Zlatka Tanodića. HR-HDA-511. Hrvatski državni arhiv, Dosjei zaposlenika.

Uskoro mu se na Filozofskom fakultetu pridružio kolega arhivist Zlatko Tanodi 1944. godine kao docent pomoćnih povijesnih znanosti. Tanodi je također bio zaposlenik Arhiva primljen u službu 1940. godine. Potkraj 1941. godine pa sve do kraja rata 1945. godine radio je kao arhivist „na posudbi“ u Ratnom muzeju i malokad je kao stručnjak sudjelovao u poslovima Državnog arhiva u Zagrebu. Redovito je navraćao kao autor priloga za „Arhivski vjesnik“ i

⁴⁷ „Josip Buturac“ *Hrvatski biografski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristupljeno 8. travnja 2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/baturac-josip>

bio redovita tema naklapanja kojoj bi u posjetu Matasoviću pribjegao Dragutin Kniewald. U promjenama nakon svibnja 1945. godine nije nastavio raditi u Arhivu, a potkraj prosinca iste godine Josip Matasović ga je tražio jer se o njemu raspitivalo nadležno ministarstvo. Međutim, nije našao ni njega ni njegovu suprugu na njihovoj adresi stanovanja.⁴⁸

„.... Tupost nada“⁴⁹

Svaki od djelatnika vukao je „na svoju stranu“, no svi su bili okupljeni oko Josipa Matasovića, osobe koja je od 1941. do 1945. godine obnašala dužnost ravnatelja Državnog arhiva u Zagrebu. Zahvaljujući njegovu neumornom angažmanu posao Arhiva tekao je bez obzira na ratom prožete životne okolnosti. U redovito čišćenim i provjetranim spremišnim prostorima u obradbi je bio niz arhivskih fondova i zbirki koji su dopunjavani novim arhivskim gradivom ili je to gradivo postajalo dio novoformiranih fondova i zbirki. Gradivo se redovito počelo evidentirati. Uveden je red u dokumentarno gradivo institucije. Vodila se također briga o stanju gradiva u nastajanju na „terenu“ putem intenzivnijih postupanja na dojave o njihovu statusu. Tijekom navedenoga razdoblja Državni arhiv u Zagrebu bio je zatvoren za korisnike, no vrlo su često navraćali istraživači amateri zainteresirani za povijest Grada Zagreba u želji da pretražuju gradiva zagrebačkoga Gradskog poglavarstva i gradiva Zagrebačke županije. Njihov se intenzivan interes dodatno iskazivao željama o izdvajanju rečenoga gradiva iz zgrade Državnog arhiva u smislu formiranja nove institucije koja bi se o njemu skrblila. Ideju su podržavali određeni članovi Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“ i djelatnici zagrebačkog Poglavarstva na čelu s gradonačelnikom Ivanom Wernerom. Ideja nije realizirana većinom zbog ratnih okolnosti, no ponovno je uzela maha potkraj 1945. godine.

Matasović kao ravnatelj, ali i kao povjesničar, u Arhiv je kolegijalno primao i namjernike sa Zagrebačkog sveučilišta i iz drugih baštinskih institucija. Kolege sveučilištarci dolazili su komentirati novosti iz stručnoga, uglavnom povjesničarskog „miljea“, koje su se najčešće odnosile na napredovanja u zvanjima i sudjelovanja u znanstvenoistraživačkim i izdavačkim projektima. Matasović je od 1942. do 1944. nastojao završiti broj *Arhivskog vjesnika* započetog još 1941. Prikupljao je priloge, komunicirao s autorima, uređivao ih i lektorirao, brinuo se oko cijene papira i uveza, te o mogućnosti tiska završenoga broja, zbog čega je redovito razgovarao sa zagrebačkim tiskarama koje su još poslovale. U istom je razdoblju pokušao pokrenuti još jedan arhivski izdavački projekt koji bi u jednom ujedinio izdavanje izvornoga arhivskoga gradiva te ujedno nastavio tradiciju izdavanja temeljnih državnopravnih izvora kroz prijepis i tiskanje zapisnika sjednica Hrvatskoga sabora iz 17. stoljeća.⁵⁰ Iskustvo u izdavaštvu stekao je

⁴⁸ Zlatko Tanodi je nakon stjecanja doktorata povijesnih znanosti 1944. imenovan docentom za pomoćne povijesne znanosti pri Katedri za pomoćne povijesne znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, no 1945., osjetivši nesigurnost nadolazećih vremena, odlazi u emigraciju. Tomislav Galović, „Josip Matasović kao profesor pomoćnih povijesnih znanosti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu“, u: *Josip Matasović i paradigma kulturne povijesti*, str. 244 - 245.

⁴⁹ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 9. studenoga 1944.

⁵⁰ T. Galović u Matasovićeve radove s područja pomoćnih povijesnih znanosti ubraja i urednički posao na broju XI. (1945.) *Arhivskoga vjesnika*, kao i prvi i drugi svezak *Zaključaka Hrvatskog sabora*. Tomislav Galović, „Josip Matasović kao profesor pomoćnih povijesnih znanosti“, str. 274.

uređujući i aktivno radeći na vlastitu interdisciplinarnom časopisu *Narodna starina* koji je početkom svojega ravnateljavanja pokušao ponovno pokrenuti u okrilju Hrvatskoga izdavačkoga bibliografskog zavoda pod pokroviteljskom palicom Mate Ujevića. Časopis se trebao zvati *Hrvatska starina*, no Matasović je ubrzo izguran iz toga projekta koji u konačnici nije zaživio jer je bilo previše pretendenta s premalo sposobnosti za uredničko mjesto. Radom na novom časopisu trebao se razriješiti i nepodmireni dug tiskari Tipografija zaostao nakon prestanka rada *Narodne starine* 1935. godine na koji se s vremenom akumulirala dužnička kamata. Dug je trebao preuzeti Hrvatski izdavački bibliografski zavod u sklopu pokretanja *Hrvatske starine*, međutim, kako pothvat nije uspio, njegovo je plaćanje ostalo i dalje na teret Matasovićeve novčanika.

Matasovićev privatni proračun punio se ravnateljskom plaćom koja nije redovito pristizala na bankovni račun. Trebala je biti dopunjena upraviteljskim dodatkom koji su primali svi upravitelji znanstvenih i baštinskih institucija, no on iz nekoga razloga nije. Jednako tako nije dobivao ni naknadu za kreiranje, provedbu, konzultacije i ocjenjivanje seminara „Povijest svjetske i hrvatske kulture“, koji je na kratkotrajno vlastito zadovoljstvo počeo predavati početkom 1944. u sklopu predmeta Odsjeka za povijest umjetnosti zagrebačkoga Filozofskog fakulteta. Cjelokupan trud oko toga seminara ubrzo je anuliran kolizijom s predavanjima jednoga drugoga predmeta koji su, za razliku od spomenutoga seminara, studenti bili obvezni polaziti. Posve je izbrisan u ljeto 1945., kada ga je prestao predavati uslijed promjena koje su nastupile na Sveučilištu uvjetovane dolaskom nove političke vlasti.⁵¹

U nastavku na uvodno pitanje zaostalo iz prethodnoga broja, „A 1943.?“ u privatnome smislu za Matasovića je počela bolešću. Dobio je gripu koja je potrajala nekoliko dana i bio je prisiljen ostati kod kuće radi oporavka. Slični će mu se problemi nastaviti kontinuirano ponavljati u sljedeće dvije godine zbog akumulirana stresa i umora uzrokovana ratnim okolnostima, ali i vlastitom predanošću radu. Naime, od početka 1941. – 1945. ne uzima nijedan dan godišnjeg odmora, odnosno dopusta po bilo kakvoj osnovi, nego svaki dan redovito i točno na minutu dolazi na posao s kojeg najčešće zadnji odlazi. Često zna navratiti u Arhiv i naknadno izvan radnoga vremena, pa ostane začuđen povremenim stanjem nezaključanosti glavnih vrata ustanove. U zgradi boravi neovisno o vremenskim prilikama. Najteže je zimi, kada se prostorije nedovoljno griju i temperatura često zna biti niža od 10 °C pa je prisiljen koristiti se gunjevima za zamatanje nogu. Protokom vremena i približavanjem 1945. odjeća mu se sve više troši i tanji, nema financijskih sredstava za nabavu nove, a na tržištu ni nema tekstilnih sirovina koje bi se mogle kupiti. Istodobno ima samo jedan par cipela koje su toliko istrošene da potplati imaju rupe. Zbog toga zna otkloniti pozive na društvena primanja, jer, jednostavno, nema pristojno odijelo, a rado bi se „počastio“ bolje pripremljenom hranom koju teško nabavlja zbog visokih cijena. Pića se u javnosti kloni, jer o njemu kruži trač kako je sklon alkoholu. Istina je suprotna. Piću je sklon njegov šogor Vicko Dračevac, suprug njegove sestre Anđele. Par pod nerazjašnje-

⁵¹ Matasović je doista 1945. otpušten s Filozofskog fakulteta, jer je kao profesor nastupio u vrijeme NDH, no u proljeće 1946. vratio se kao honorarni redoviti profesor pomoćnih historijskih nauka na Katedri, tj. na Seminaru za narodnu historiju i pomoćne historijske nauke. Galović, „Josip Matasović kao profesor pomoćnih povijesnih znanosti“, str. 245 – 246.

njim okolnostima živi s Matasovićem u njegovu podstanarskom stanu u Frankopanskoj 4.⁵² Status će im se promijeniti nagore u ljeto 1945., kada gradska uprava izda okružnice kako se iz grada trebaju iseliti svi koji su uselili u grad nakon 10. travnja 1941. Stoga prvotni entuzijazam i nadu u bolju budućnost potaknutu dokončanjem rata u svibnju 1945. uskoro zamijeni strah od razdvajanja obitelji pogoršan novim odredbama o stanovanju, kroničnim nedostatkom financijskih sredstava, hrane i uskoro ogrjeva. Podužoj listi briga do kraja 1945. pridružuje se i neizvjesnost oko ostanka na mjestu ravnatelja Državnog arhiva u Zagrebu nastao djelovanjem zajedničkoga sindikalnog odbora Arhiva i Sveučilišne knjižnice pod utjecajem članice Anđele Matoničkin.⁵³

„No serbus im želim“⁵⁴

U nastavku donosimo prijepis teksta dnevnčkih zapisa Josipa Matasovića za razdoblje od 2. veljače 1943. do 31. prosinca 1945. sačuvanih kao kartični dnevnik u nekoliko nastavaka unutar dviju cjelina osobnoga fonda HR-HDA-1059. Matasović Josip Hrvatskog državnog arhiva.⁵⁵ Riječ je o kronološki poredanim karticama u Dnevniku 2, 3 i dijelu Dnevnika 4 kojima su na kraj pridodani tematski dnevnčki zapisi iz 1943. i 1944. godine o događajima na Zagrebačkom sveučilištu. Sadržaj dnevnika pisan je na papirnatim karticama veličine 11 x 16,5 cm nalivperom i tintom. Kartice su ispisane s prednje i stražnje strane, te dodatno obogaćene sadržajem na marginama umetnutima s pomoću fusnota u obliku zvjezdice, slova L ili znaka križa. Autor u predmetnim godinama, 1943. – 1945. ne odstupa od utvrđene metodologije zapisivanja vlastitih misli. Tako pri vrhu prednje strane kartice, centrirano na sredini, nalazimo datum pisan kombinacijom arapskih i rimskih brojki. U lijevomu gornjem kutu ispod datuma nalazimo navode o odsutnim djelatnicima, dok u desnom gornjem kutu nalazimo opažanja o vremenskim (ne)prilikama i ratnim događajima, posebno o zračnim uzbunama i nadlijetanju Zagreba zrakoplovima. U sredini ispod datuma nalazimo i napomene o kašnjenju i razlozima kašnjenja pojedinih djelatnika.

Matasović piše hrvatskim jezikom, no, kada želi nešto prikriti ili ironično prikazati vlastito neslaganje, piše i na njemačkom, te se koristi sintagmama na latinskom, francuskom i talijanskom jeziku. Mnoge izraze na navedenim jezicima „pohrvaćuje“, odnosno prilagođu-

⁵² S. Čosić navodi kako je Matasović uživao stanarsko pravo nad stanom u Frankopanskoj 4 u kojemu je živio nakon dolaska u Zagreb 1941. Stjepan Čosić, „Josip Matasović: crtice iz biografije“, u: *Josip Matasović i paradigma kulturne povijesti*, str. 280.

⁵³ Još uvijek se špekulira o tome kako je i zašto Josip Matasović ostao na mjestu ravnatelja Državnog arhiva u Zagrebu i nakon završetka Drugoga svjetskog rata. T. Galović smatra da razloge treba potražiti u dobrim odnosima i poznavanjima kako s ljudima iz pravaškog i ustaškog miljea, tako i s onima iz komunističkog, i za vrijeme rata, antifašističkog miljea. Galović, „Josip Matasović kao profesor pomoćnih povijesnih znanosti“, str. 246. S. Čosić smatra da se Matasović svojim javnim istupima i radom u Arhivu i na Fakultetu tijekom Drugoga svjetskog rata nije zamjerio članovima posljeratne političke vlasti i da ih je možebitno nečime zadužio, pa su ga zadržali na mjestu ravnatelja Arhiva do umirovljenja 31. kolovoza 1958. Čosić, „Josip Matasović: crtice iz biografije“, str. 280.

⁵⁴ HR-HDA-1059. 6., Dnevnički zapis od 16. srpnja 1945.

⁵⁵ Riječ je o serijama: 6. Rad u Državnom arhivu u Zagrebu (HR-HDA-1059.6. Rad u Državnom arhivu u Zagrebu) i 12. Dnevnički zapisi (HR-HDA-1059.12. Dnevnički zapisi) čije je odnosno gradivo smješteno u kutijama broj 34 i 152 – 153. Kuhar, „Josip Matasović“, str. 15.

je hrvatskom jeziku i svojemu stilu izražavanja i pisanja. Većinu osoba s kojima se susreće u svakodnevnom životu navodi inicijalima njihova imena i prezimena ili prvim dvama slovima prezimena uz obvezni navod znanstvene titule ili titule zvanja. Osobe kojima navodi puno ime i prezime većinom su korisnici Arhiva, radnici koji pomažu pri mnogim manualnim poslovima u matičnoj ustanovi i ljudi s kojima ipak ne podržava svakodnevni kontakt.

Prijepis je nastojao ostati vjeran originalu, pa su stoga zapisi prepisani kako su sačuvani i fizički posloženi prema načelu prvobitnog poretka. Sve riječi, neovisno o vrsti jezika, osim manje količine pokrata (kratica) koje nisu uspješno identificirane, cjelovito su prepisane i navedene s pomoću uglatih zagrada. Prijepis također vjerno slijedi i Matasovićev tijek misli pa stoga pojedine natuknice i rečenice ostaju nedovršene, otvorene zagrade nezatvorene, jednako kao i navodni znakovi. U prijepisu, vjerno autorovim zapisima, ostaju i interpunkcijski znakovi na mjestima na kojima ih je autor predvidio. Zapisi su razmacima međusobno odvajani, te su brojke i riječi podebljavani kako bi se lakše uočio početak novoga i kraj prethodnoga zapisa. U znanstvenom aparatu, pri prvom spominjanju u dnevničkom tekstu, donose se prijevodi izraza na stranim jezicima i objašnjenja riječi kojima se u suvremenome hrvatskom jeziku više toliko ne koristimo. Također, u znanstveni su aparat dodani i sažeti podatci o osobama s kojima autor komunicira na svakodnevnoj i tjednoj bazi. Značenje privatnih ili pravnih korisnika Arhiva autor sam objašnjava u tekstu, kao i značenje većine upravnih, pravnih i sveučilišnih institucija.⁵⁶

Pri kraju ovoga višegodišnjega, složenoga posla nadamo se da će sadržaj ovoga i prethodnoga broja časopisa *Fontes* biti poticaj novim istraživanjima i budućim čitanjima i tumačenjima lika i djela povjesničara Josipa Matasovića.

⁵⁶ Kuhar, „Josip Matasović“, str. 15 – 17.